

Korektury rzymskie w statutach synodów prowincjonalnych gnieźnieńskich z r. 1607, 1628, 1634

Uchwały synodów prowincjonalnych, które według postanowień Soboru Trydenckiego miały odbywać się co trzy lata, podlegały zatwierdzeniu Stolicy Apostolskiej. Odnośne prawo wydał Sykstus V w swej bulli »Immensa Dei« z 1587 r., powierzając obowiązek rewizji uchwał Kongregacji Soborowej.

Polskie synody prowincjonalne mają w swych ogłoszonych uchwałach uwagę, iż tekst ich został przejrany i poprawiony przez Kongregację Soborową. Chodzi teraz o zagadnienie, jakiego rodzaju zmiany poczyniła Kongregacja w naszych synodach, bo właśnie te uchwały w brzmieniu pierwotnym są obrazem poglądów uczestników Synodu oraz ich zamierzeń.

Archiwum Kongregacji Soborowej posiada w tece z relacjami arcybiskupów gnieźnieńskich rękopisy niektórych polskich synodów prowincjonalnych z wnioskami referenta. Dostęp do nich o tyle jest trudny, że teka zawiera i nowsze relacje, a więc jest niedostępna do bezpośredniego przeglądu badacza. Znajdują się w niej rękopisy synodu prowincjonalnego z r. 1607, 1628 i 1634. Rękopis synodu z r. 1628 nie ma końcowych uchwał. Oryginałów innych synodów prowincjonalnych nie ma w tej tece.

Synod prowincjonalny z 1607 r.

Zmiany, poczynione przez Kongregację Soborową w uchwałach synodu prowincjonalnego gnieźnieńskiego z 1607 r., są dwojakiego rodzaju: jedne polegają na dodatkach, których w uchwałach synodu nie było, drugie na skreśleniach pewnych postanowień synodalnych.

Dodatki są następujące:

W rozdziale: *De reformatandis cleri et populi moribus* w zdaniu: *Quapropter*, w którym mowa o pewnych zakazach synodu pod adresem duchowieństwa, jest po słowie: *deducant* wstawka Kongregacji: *quemadmodum sacro Concilio Tridentino salubriter cavetur*.

W rozdziale: *De statutis provincialibus antiquis* w zdaniu pierwszym po słowach: *Concilii Tridentini decretis* wstawiła Kongregacja słowa: *sacrisve canonibus aut constitutionibus apostolicis*.

W rozdziale: *De non alienandis bonis Ecclesiae*, w ustępie: *Scultetiae* po słowach: *statuitur in posterum* jest dodatek Kongregacji: *cum contractus huiusmodi locationum in casibus a iure permissis tantum faciendarum initi fuerint*.

Wstawki powyższe, jak widać, pochodzą z troski o ścisłość prawniczą i o zaznaczenie Soboru Trydenckiego tam, gdzie powołania się nań nie było, choć ogólnie mówił synod o conciliach.

Skreślenia:

W rozdziale: *De doctrina christiana* w ustępie: *Domos* po słowie: *consuetudine* usunęła słowa: *et a Christo Domino tradita ratione*.

W rozdziale: *De reformatandis cleri et populi moribus* w ustępie: *quapropter*, mówiącym o obowiązkach biskupów po słowach: *pro potestate* skreśliła słowa: *sibi a Deo tradita* i kazała zastąpić innym wyrażeniem, stąd w statutach drukowanych jest słowo: *competenti*.

W rozdziale: *De libertatibus et iuribus Ecclesiae tuendis* po słowie: *leges novas* przy końcu tego rozdziału brak obecnie słów: *sine expresso cleri consensu, ut statuta provincialia dicunt*.

W rozdziale: *De iurisdictione ecclesiastica*, w pierwszym zdaniu po słowie: *ipso Deo* odpadło: *pastoribus Ecclesiae concessa sit*; i w tymże rozdziale nieco dalej po słowie: *semper* brak obecnie słów: *nec est potestas ulla, quae ipsam eripere illis possit*. „Illi“ to „pastores Ecclesiae“

W rozdziale: *De restitutione ecclesiarum desolataram*, w ustępie: *Providendum est* zamiast słów: *per capellas et*

oratoricrum privatorum concessionēs wstawia Kongregacja: aliarum ecclesiarum aedificatione.

Kongregacja usunęła cały rozdział: *De translatione episcoporum*, który następował po rozdziale: *De statutis provincialibus antiquis*. Tekst jego opiewa:

Multa incommoda tam ecclesiis ipsis quam bonis et subditis earundem inde sequi et inferri experientia docuit, quod R^{mi} Dⁿⁱ Episcopi, qui ex uno episcopatu ad alium transferuntur, plerumque duorum simul episcopatum proventus uno et altero anno accipiunt.

Proinde hortata est Synodus R^{mos} DD. Episcopos, ne id in posterum^a fiat, decernens tales ad restitutionem fructuum perceptorum prioris ecclesiae et damnorum inde secutorum teneri.

W rozdziale: *De non alienandis bonis Ecclesiae*, skreślono pierwsze zdanie: *Locationes bonorum episcopalium, etsi de iure fieri non debeant, quia tamen id abusu quodam introductum est.*

W rozdziale: *De regularibus* usunęła Kongregacja jego początek o następującym brzmieniu: *Conquerentibus parochis contra regulares, qui in praeiudicium eorum in administratione sacramentorum se ingerunt, usurarios, excommunicatos aliisque poenis et censuris ecclesiasticis obnoxios decimasque et alias praestationes ecclesiasticas non solventes temere absolvunt processiones insolitas cum Venerabili Sacramento frequenter per loca et plateas ad instar solemnitatis Corporis Christi faciunt, indulgentias ordinariis locorum non praesentatas publicant, verbum Dei non accepta ab iisdem ordinariis locorum, benedictione praedicant, populum, ne ad conciones parochorum veniat, concionibus intempestivis, quae ante summum in ecclesiis parochialibus sacrum fieri deberent, praepediunt, decrevit sancta Synodus poenas in iure communi et constitutionibus synodalibus descriptas contra eosdem ad executionem per ordinarios deducendas; quartam quoque funeralium parochialibus ecclesiis debitam regulares iisdem iuxta Concilii Tridentini praescriptum persolvant.*

^a W rękopisie ipm czytam; in posterum, bo wydaje mi się, że to odpowiada biegowi myśli.

Koniec tego rozdziału uległ też większym zmianom. Jego tekst pierwotny opiewał: *Proponentibus itaque D^{nis} Abbatibus diversorum ordinum provinciae huius vitam et quietem illorum non mediocriter ex eo turbari, quod non solum coram generalibus sed etiam foraneis quibusque suorum dioecesanorum officialibus convenientur iudicialiter, statuit et decrevit Synodus, quod de caetero nonnisi coram locorum ordinariis ipsis aut eorum specialibus commissariis conveniri possint et contra se querelam deponenti respondere debeant ac teneantur.* Zdanie to w tekście drukowanym brzmi: *Proponentibus itaque D^{nis} Abbatibus diversorum ordinum provinciae huius statuit et decrevit Synodus, quod de caetero coram locorum ordinariis ipsis aut eorum specialibus commissariis convenientur.*

Ustępy, które odpadły przez skreślenia Kongregacji, są bardzo charakterystyczne i mówią wiele o ich autorach. Widziałbym w nich po pierwsze silne echa teorii soborowej, a więc że „pastores Ecclesiae“ czyli biskupi mają władzę od Boga — „a Deo sibi tradita“, albo że władza ich „ab ipso Deo concessa sit“, i że „nec est potestas ulla, quae ipsam illis eripere possit“. Jest tu widoczna spuścizna po czasach walki z prymatem i władzą Stolicy Apostolskiej przy obsadzaniu biskupstw, a więc i nadawaniu władzy. Nie można twierdzić, że mieli uczestnicy synodu to przekonanie z całą świadomością, lecz nie ulega też wątpliwości, że określenia, mogące być źle rozumiane weszły w uchwały takiego dużego ciała zbiorowego, jakim był synod prowincjonalny, raczej państwowy, nikogo nie rażąc na tyle, by domagał się jego usunięcia.

Pośrednie stanowisko przysługuje uchwale, skreślonej przez Kongregację, że biskupi nie mogą zgodzić się wobec Sejmu na pewne ustawy w sprawach kościelnych „sine expreso cleri consensu“. Jest tu zatem i nieufność wobec biskupów, że mogą być za czymś na Sejmie w sprawach kościelnych, co może nie zyskać aprobaty synodu i pośrednio wykluczanie w tych sprawach akcji Stolicy Apostolskiej i jej głosu w sprawach kościelnych.

Jeszcze bardziej zwracały się przeciw biskupom dwie inne uchwały usunięte przez Kongregację, a mianowicie skreślony

rozdział *De translatione episcoporum*. Piętnuje w nim nadużycie biskupów, którzy pobierają dochody i z biskupstwa dawnego i nowego i upomina ich, „hortatur“, by to nie powtórzyło się w przyszłości i skazuje ich na zwrot dochodów z biskupstwa opuszczonego i na wynagrodzenie szkód, które z tego powodu wynikły. Podobne wytknięcie mieści się i w potępieniu wydzierżawiania dóbr biskupich, choć zabrania tego prawo ogólne, a weszło w życie „per abusum“. W obu powyższych uchwałach przebija echo „reformationis in capite“, gdy nie ma uchwał równie konkretnych tyjących się reszty duchowieństwa. Przypominają one „Instrukcje“ kapituły krakowskiej z XVI w. z licznymi zarzutami pod adresem episkopatu.

Trzecia grupa skreśleń odnosi się do zakonów. Tutaj synod wezwał biskupów, by zastosowali wobec nich kary przewidziane przez prawo ogólne i przez konstytucje synodalne. Chodziło tu o następujące przewinienia: udzielają sakramentów, rozgrzeszają lichwiarzy, wyklętych i innymi karami kościelnymi obciążonych, nie płacących dziesięcin i innych świadczeń kościelnych, urządzają publiczne procesje z Najśw. Sakramentem, głoszą kazania bez otrzymania błogosławieństwa od ordynariusza, podburzają lud, by nie chodził na kazania proboszczów, mają kazania w czasie tym samym, kiedy jest nabożeństwo w kościele parafialnym, nie płacą czwartej części za pogrzeb do kościoła parafialnego.

Ujmuje tu synod to wszystko, co było i później przedmiotem narzekań duchowieństwa świeckiego na zakony. Kongregacja skreśliła ten ustęp nacechowany swoistym tonem obrad dyskusyjnych.

Synod 1607 r. odbył się za kard. Maciejowskiego, od 8 do 12 października, ale zatwierdzenie jego uchwał nastąpiło już po jego śmierci, 29 marca 1608 r., a Maciejowski zmarł w styczniu 1608 r. Nakazów ze strony synodu dla biskupów zostało jeszcze dość dużo w uchwałach pozostawionych przez Kongregację. Można sobie wyobrazić dyskusję oficjalną i prywatną, która poprzedziła te wszystkie uchwały. Pamiętać przy tym trzeba, iż statuty synodu z 1607 r. obejmują razem 8 kart in 4°, więc bardzo niewiele.

Synod prowincjonalny z 1628 r.

Rękopis synodu prowincjonalnego z 1628 r. w Archiwum Kongregacji Soborowej nie jest kompletny, kończy się rozdziałem: *De officio patronorum*. Dochowana część uchwał ma prawie wyłącznie poprawki polegające na skreśleniu. I tak:

W rozdziale: *De professione fidei et doctrina christiana* skreślono dwa słowa gęstą ślimacznicą między słowami: *facultatis praedicandi* a słowami: *tum et promovendi*. Skreślonych słów nie można odczytać.

W rozdziale: *De sacramentis et sacramentorum administratione* skreślono ocenę „Epistola pastoralis“ Maciejowskiego następującej osnowy: *vixque aliquid addi vel inveniri potest, quod ad sanctam et diligentem sacramentorum administrationem pertineat quod in eadem „Epistola Pastoralis“ non contineatur*. Zamiast tego tekstu dano tylko po *redacta* reperiuntur słowa: *tenoris sequentis*.

W rozdziale: *De ordinandis* zdanie synodu o ordynowanych bez egzaminu brzmiało: *alioquin sic ordinati iuxta S. Concilii Tridentini praescriptum suspendantur ab exercitio ordinum ipso iure sint suspensi*. Tu skreślono: *suspendantur* oraz *ipso iure*.

W rozdziale: *De constitutionibus antiquis iterum reedendis* skreślono końcowe zdanie: *Praeterea Synodum Karnkovianam Anni 1589 a Sixto V felic. record. Pont. Max. approbatas praesens Synodus iterum publicandas esse et pro publicatis haberi decrevit*.

W rozdziale: *De alienationibus bonorum Ecclesiae*, gdzie mowa jest o lasach, skreślono słowa: *Quod etiam de bonis regularium obligari debet*.

Rozdział: *De regularibus* skreślono cały, który brzmiał następująco:

Abbates iuxta praescriptum Pontificalis et usum provinciae huius in unaquaque dioecesi a suis ordinariis benedictionem petant et accipiant neque ab alio sine eius speciali consensu benedici possint.

Item, ut religiosi non admittantur ad audiendas saecularium confessiones sine approbatione odinariorum in scriptis obtenta

et parochis, in quorum ecclesiis ea uti voluerint, ostensa neque audeant illos, qui decimas ecclesiis non solvunt, nisi iuxta decretum Conc. Trid. plena restitutione secuta et ab aliis casibus reservatis locorumordinariis sine speciali eorum concessione³ quenquam absolvere sub poenis sancitis Clement. De poenis, quam hic de verbo ad verbum inserere Synodus decrevit.

Forma autem licentiae audiendarum confessionum religionis dandae sit uniformis videlicet talis:

Joannes Archiepiscopus Gnesnensis vel N. Episcopus Dilecto Nobis in Christo N. praesentium tenore Tibi a suo superiore Nobis legitime praesentato et per nostrum examen approbato, ut in civitate (seu dioecesi nostra) in ecclesia monasterii seu conventus ordinis Tui, ubi habitas et in aliis item ecclesiis, quae non sunt ordinis tui, de licentia tamen curati parochi confesiones fidelium audire et poenitentes absolvere valeas (praeterquam a casibus et censuris Nobis reservatis et privilegio Tibi non concessis) facultatem concedimus et impartimur. Te in Domino admonentes, ut quae pro recta huius sacramenti administratione per sacros sancita vel ordinata fuerint praesertim contra illos, qui libertates et immunitates ecclesiasticas violare praesumunt et fructus, proventus ac decimas ecclesiae sibi usurpant...^a attente perlegas accurateque observes. In quorum fidem etc. Datum etc.

Zamiast tak ujętego rozdziału o zakonnikach, podała Kongregacja inaczej określone obowiązki zakonników, a mianowicie:

Insuper monet et hortatur Synodus omnes regulares ad observantiam sacrorum canonum praecipue Clementinae Religiosi de privilegiis, necnon ad observantiam S. Conc. Tridentini praecipue cap. 15. Sess. 23. De reform. et cap. 12, Sess. 25. De reform. ac aliarum constitutionum apostolicarum.

W rozdziale *De conservatoribus* zamiast: *ipsos conservatores in singulis dioecesibus Ill^{mi} Dⁿⁱ Lociordinarii nominabunt*

^a Pisarz opuścił trzy słowa, dopisał je na marginesie, ale przez przekreślenie trudno je odczytać. Jedno słowo to „Clemen“.

dano: *ipsi conservatores in singulis dioecesibus nominabuntur ad praescriptum dictae Constitutionis Gregorii XV.*

W rozdziale: *De Officio Patronorum*, w którym chodzi o ułożenie *Officium* z powodu zwycięstwa chocimskiego, dodała Kongregacja, że to *Officium* ma mieć aprobatę Stolicy Ap., bo w tekście jest mowa tylko, że „*authoritate*“ arcybiskupa gnieźnieńskiego ma być wydane.

Z powyższego widać, że uległy skreśleniu prawie wyłącznie ustępy, które wyrażały zarzuty przeciw duchowieństwu zakonnemu.

Synod prowincjonalny z 1634 r.

Pomijam w tym synodzie poprawki o charakterze czysto formalnym, jak ponumerowanie rozdziałów czy wstawienie zamiast skrótów pełnego brzmienia czy też przy postulatach Synodu uwaga: *agendum cum Sanctissimo* itp.

W rozdziale: *De ecclesiis prophanatis et desolatis*, gdzie mowa iż nie wolno zakonnikom sprawować sakramentów w kościołach opuszczonych, dodano: *respectu parochorum*. Tak samo w rozdziale: *De processionibus*, gdzie uchwała brzmiała, że ordynariusze nie będą pozwalać zakonowi na procesje z Najśw. Sakramentem, dodano: *nisi iusta ex causa*.

Więcej jest skreśleń. I tak:

W rozdziale: *De ecclesiis prophanatis et desolatis* skreślono: *vel iuxta Constitutionem Maciejovianam*, gdzie mowa o łączeniu kościołów zniszczonych według S. Conc. Trid. Sess. 21. cap. 5. Koniec też tego rozdziału brzmiał inaczej, bo: *Commendae vero ecclesiarum vacantium iuxta iuris communis dispositionem ad sex tantum menses et pro una vice tantum concedantur nisi necessitas aliter postulet neque ecclesiis parochos habentes extradantur*. W redakcji Kongregacji brzmiało w ten sposób: *Commendae vero ecclesiarum iuxta iuris communis et S. Conc. c. 21. Sess. 25. De regul. dispositionem concedantur*.

Rozdział: *De casibus reservatis* został skreślony, a na jego miejsce zredagowano nowy. Redakcja Kongregacji posługuje

się jednak w znacznej mierze tekstem synodu, ale robi w nim poważne zmiany, a mianowicie rozróżnia, czego nie uczynił synod, między *casus reservati* Stolicy Ap., a *ordynariuszom*. Zakaz rozgrzeszania stosuje do duchowieństwa i świeckiego i zakonnego, nie czyniąc tak wielkiego rozdziału, jak to uczynił synod. Mówiąc jednak o zakonnikach specjalnie, dodaje, że nie wolno im rozgrzeszać w wypadkach powyższych i innych zastrzeżonych przez synody prowincjonalne — tutaj skreśla Kongregacja synody diecezjalne jako zastrzegające, a dodaje przy synodach prowincjonalnych: *a Sede Apostolica confirmata* — nie mogą rozgrzeszać — *nisi speciale a Sede Apostolica habeant facultatem*.

Skreślono cały rozdział: *De facultate absolvendi a schismate et haeresi*, który brzmiał:

Decrevit Synodus supplicandum esse Sanctissimo per Nuntium Synodi Provincialis, ut facultatem absolvendi a schismate et haeresi redeuntes ad unitatem fidei catholicae pro episcopis et illorum officialibus ac delegandi eandem facultatem personis qualificatis ipsis bene visis; necnom facultatem reducendi Missas ubi ob tenuem foundationem eisdem satisfieri non potest, concedere dignetur.

Tak samo skreślono rozdział: *De deputandis ad Comitium Regni pro angariis cleri exponendis*. Tekst jego jest następujący:

Quia bona ecclesiastica extremae desolationi ob militum licentiam subiacent, visum est Synodo, ut in Comitibus proximis omnes cleri angariae coram Sac. Regia Maiestate et in consessu nuntiorum terrestrium diserte exponantur et remedium efficax petatur.

Ad quem effectum deputavit Adm. R^{dos} D^{nos} Simonem Kołudzki Cancellarium Gnesnensem Custodem Płocensem Canonicum Cracoviensem, Andream Lesczyński Abbatem Praemetensem et Jacobum Wierzbęta Donechowski Archidiaconum Varsaviensem Regiaeque Maiestatis Secretarios, qui hoc munus ita suscipient, ut ipsorum cura efficax aliqua medela calamitatibus bonorum ecclesiasticorum lege publica obtineatur.

W rozdziale: *De conservatoribus* skreślono w pierwszym zdaniu *in synodis dioecesanis*, na których niektórzy zakonnicy wybrali *conservatores*, czyli że wybory są niezależne od synodów. Jeśliby nie wybrali, to będą odpowiadać przed ordynariuszami; tu dodała Kongregacja zastrzeżenie: *quamdiu non elegerint*. A ostatnie zdanie brzmiało pierwotnie: *Deputantur autem in conservatores eligendi omnes in Synodis dioecesanis iudices ad audiendas causas Apostolicas electi et assignati*, po zmianach zaś Kongregacji otrzymało następujące brzmienie: *Eligantur autem in conservatores illi, qui in Synodis dioecesanis iudices ad audiendas causas apostolicas designati sunt*.

Rozdział: *De unione Ruthenorum* ma w tekście oryginalnym następujące brzmienie:

Antistitum ritus graeci et sacerdotum in unione s. Ecclesiae Romanae permanentium negotium in proximis Comitibus Regni tractandum Dⁿⁱ Archiepiscopi et Episcopi apud Sac. Reg. Maiestatem et Nunțios terrestres interiectionem facturos promittunt, ut ipsorum iuribus consulantur et securitati prospiciatur. Kongregacja skreśliła tu słowa od *apud* do *facturos*, a między *iuribus* a *consulatur* wstawiła *omnino*.

Powyższe zestawienie zmian, poczynionych w uchwałach synodów prowincjonalnych gnieźnieńskich z 1607 r., 1628 r. i 1634 r. przez Kongregację Soborową, daje obraz uchwał takich, jakimi wyszły z obrad. Ustępy skreślane świadczą o tym, w czym postulaty i zapatrywania synodów różniły się od tendencji czy od stanowiska Stolicy Apostolskiej. Tutaj wybija się zapomnienie przez synody o Stolicy Apostolskiej i walka z zakonami. Te walki wewnętrzne w Kościele polskim i negatywny charakter uchwał ma swoją wymowę.

Oryginału uchwał synodu prowincjonalnego z 1643 r. na razie nie posiadamy, ale w każdym razie były na nim, uchwały zwrócone przeciw zakonnikom jak wynika z listu Urbana VIII do biskupa kijowskiego Aleksandra Sokołowskiego exjezuitę z 9 stycznia 1644 r., w którym chwali Sokołowskiego za usilne zwalczanie uchwał synodu przeciw zakonnikom, bo niczego

nie należało uchwalać bez porozumienia ze Stolicą Apostolską odnośnie do osób podległych bezpośrednio papieżowi. Poleca Urban VIII Sokołowskiemu troskę, by uchwały te nie weszły w życie, dopóki te statuty synodalne nie uzyskają zatwierdzenia Stolicy Apostolskiej, bo wtedy naturalnie ulegną odpowiedniej korekturze¹.

¹ Arch. Watyk. Epistolae ad Principes, t. XIX, XX, XXI, k. 406v : „...facile Nobis persuademus, qua constantia ac studio decreta oppugnaveris regularibus adversantia, quae in Provincialis Synodi notis nuper sancita non sine aegritudine audivimus. Cum enim de personis agatur, quae Nobis immediate subiectae sunt, nihil inconsulta hac S. Sede in ipsarum imminutionem statuendum erat. Quamobrem speramus fore, ut huiusmodi decreta irrita plane esse ac nullum ortiri effectum, omnino cures, quosque eadem Provincialis Synodus apostolicae confirmationis firmitatem adepta fuerit...“